

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CULTURII MATERIALE DIN SECOLUL AL V-lea e. n. DIN MOLDOVA ÎN LUMINA SĂPĂTURILOR DE LA BOTOȘANI

Zaharia

Orașul Botoșani, situat în cuprinsul depresiunii de contact dintre podișul silvostepic al Sucevei și cîmpia depresionară stepică a Jijiei superioare, denumită îndeobște Cîmpia Moldovei¹, a fost considerat și în trecut ca și astăzi un centru mai împopulat față de ținuturile stepei care se întinde mult spre est. La această împopulare a contribuit și întretăierea în acest punct a „Drumului Mare” cu numeroase alte căi de comunicații de importanță locală care fac legătura cu regiunile înconjurătoare². În felul acesta se explică prezența în preajma acestui oraș a numeroaselor resturi de așezări arheologice identificate în urma cercetărilor de suprafață. Dintre acestea un interes deosebit îl prezintă așezările și necropolele de pe Dealul Căramidăriei din marginea estică a orașului Botoșani, unde s-au găsit resturi de cultură materială din paleoliticul mediu (cu piese de tip La Quina), o așezare din epoca Latène, o așezare de la începutul epocii migrațiilor (secolele III—IV e.n.), precum și două necropole cu morminte de înhumație, de asemenea de la începutul epocii migrațiilor.

Primul sondaj, efectuat în 1959 în așezare și în prima necropolă a permis să se constate că resturile de cultură materială descoperite datează din epoca Latène III, eventual din perioada corespunzătoare provinciei Dacia, și din perioada de la începutul epocii migrațiilor popoarelor (secolele III—IV e.n.)³.

Sondajele din 1960—1961 au dat la iveală de asemenea materiale arheologice din Latène III și din secolul al IV-lea e.n., descoperindu-se totodată și a doua necropolă⁴. În toate aceste sondaje s-au descoperit printre resturile ceramice carac-

¹ V. Tufescu, *Asupra numirii de „Cîmpia Moldovei”*, în *BSG*, t. LX, p. 372.

² E. Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenesti*, Iași, 1939, harta.

³ Pentru primul sondaj vezi N. Zaharia, Em. Zaharia

și S. Rață, *Sondajul arheologic de la Botoșani-Dealul Căramidăriei*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 461 și urm.

⁴ Pentru unele rezultate obținute în anii 1960—1961, vezi I. Ioniță, *Contribuții cu privire la cultura Stnana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *AM*, IV, 1966, p. 197 și urm.

teristice secolului al IV-lea e.n. și unele materiale arheologice care ar putea depăși această perioadă, datînd și din secolul al V-lea e.n. Observația prilejuită duce implicit la constatarea existenței unei continuități de locuire, care la rîndul ei reclamă și stabilirea raportului cronologic dintre așezare și necropole, problemă rămasă a fi rezolvată prin continuarea săpăturilor în așezarea din secolul al IV-lea de pe Dealul Căramidăriei.

După primul sondaj din așezare, cercetările s-au extins asupra celor două necropole, una situată la circa 100 m spre nord, iar cealaltă la circa 500 m nord-vest de așezare (fig. 1).

Deși cea mai mare parte a necropolelor a fost distrusă în urma săpăturilor pentru căramidărie, efectuate fără întrerupere, mai bine de jumătate de secol, cu o mai mare extindere după anul 1925⁵, totuși prin săpăturile sistematice s-au salvat 23 de morminte, dintre care 21 simple și 2 duble (M. 8, 10). Unele morminte neatinse de distrugeri au prilejuit observații asupra culturii materiale și a ritului funerar practicat în perioada respectivă.

Părțile centrale ale acestor necropole, care după inventarul descoperit în morminte sînt contemporane cu așezarea din secolul al IV-lea e.n., au fost distruse cu mulți ani în urmă, iar mormintele dezvelite de noi (18 în necropola nr. 1 și 5 în necropola nr. 2) sînt situate la periferia necropolelor. Poziția periferică a acestor morminte față de întreaga necropolă presupune deja că mormintele în cauză s-ar putea data și în perioada de la sfîrșitul secolului al IV-lea e.n.

Aspectul cultural învederat în necropolele de la Botoșani, prin practicile funerare deosebite, prin orientarea diferită a scheletelor și prin lipsa vaselor de ofrandă din cuprinsul mormintelor, precum și prin numărul redus de obiecte de inventar din morminte, se deosebește de cel din necropolele de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov din Moldova, cunoscut la Izvoare⁶, Erbiceni⁷, Lețcani⁸, Pietriș⁹ și într-o oarecare măsură și la Nichiteni¹⁰, reprezentînd un aspect de cultură materială ulterioară culturii de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov¹¹, dar în același timp precedînd pe aceea corespunzătoare mormintelor gepide¹². Astfel, printre obiectele de inventar descoperite trebuie să luăm în considerare în primul rînd apariția fibulelor cu capul triunghiular și a cerceilor cu mărgică cuboedrică, care lipsesc din necropolele culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov.

Cu toată distrugerea masivă suferită de necropolele de la Botoșani-Dealul Căramidăriei, totuși cele 23 de morminte dezvelite au prilejuit unele observații de caracter general, deosebit de semnificative.

Astfel, dispoziția mormintelor (fig. 1) scoate în evidență o primă grupare a lor în sectorul nordic al necropolei, unde s-au descoperit 8 morminte și o a doua grupare în sectorul sudic, unde s-au descoperit alte 10 morminte, dintre care 4 au tendința unei extinderi prin împrăștiere către vest. Lipsa de legătură între aceste

⁵ N. Zaharia și colab., *op. cit.*, p. 461, n. 1.

⁶ R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957.

⁷ A. Nițu, Em. Zaharia și D. Teodor, *Sondajul din 1957 de la Spinoasa-Erbiceni*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 536 și urm.; Em. Zaharia și N. Zaharia, *Un mormint din epoca migrațiilor la Erbiceni*, în *AM*, I, 1961, p. 211 și urm.; D. Teodor și Em. Zaharia, *Sondajele de la Spinoasa și Erbiceni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 38 și urm.

⁸ C. Bloșiu, *Sondajul din necropola de tip Sîntana de Mureș de la Lețcani-Iași*, în acest volum.

⁹ N. Zaharia, Em. Zaharia și V. Palade, *Sondajul din necropola de la începutul epocii migrațiilor de la Pietriș*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 591 și urm.

¹⁰ N. Zaharia și Em. Zaharia, *Nichiteni, o necropolă din epoca migrațiilor în județul Botoșani* (în manuscris).

¹¹ I. Kovács, *A Maroszentannai népvándorlaskori temető*, în *Dolgozatok*, III, 2, 1912.

¹² D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken*, în *ArchHung*, XXXVIII, 1961.

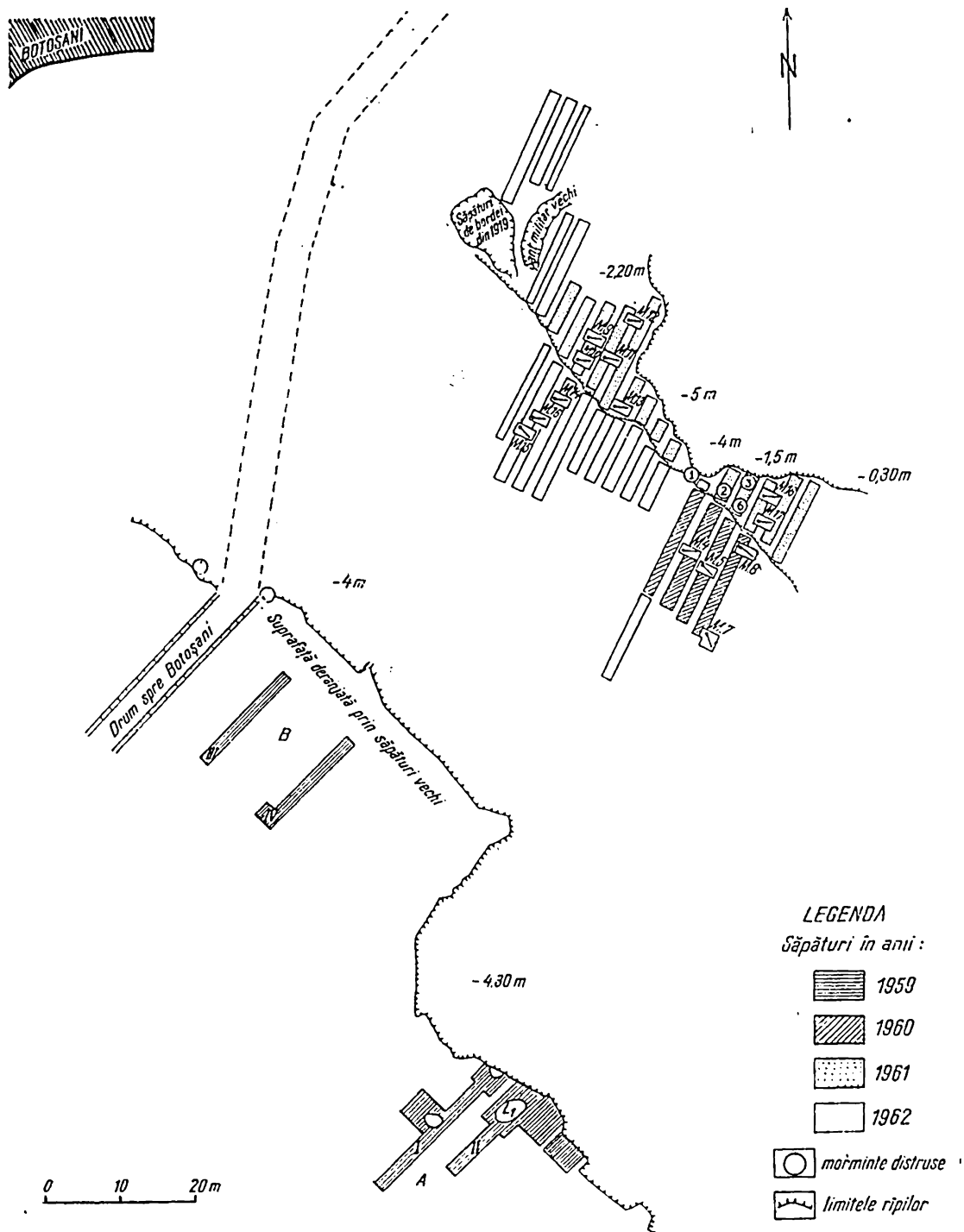

Fig. 1. — Planul săpăturilor din așezarea și necropola nr. 1 de la Botoșani-Dealul Căramidăriei.

două grupări de morminte, distanțate între ele la circa 20 m, s-ar datora, după toate probabilitățile, unor săpături vechi care au decapat solul, distrugând și mormintele corespunzătoare. De altfel, observațiile stratigrafice oferite de secțiunile din această suprafață scot în evidență lipsa solului vegetal și a celui brun-

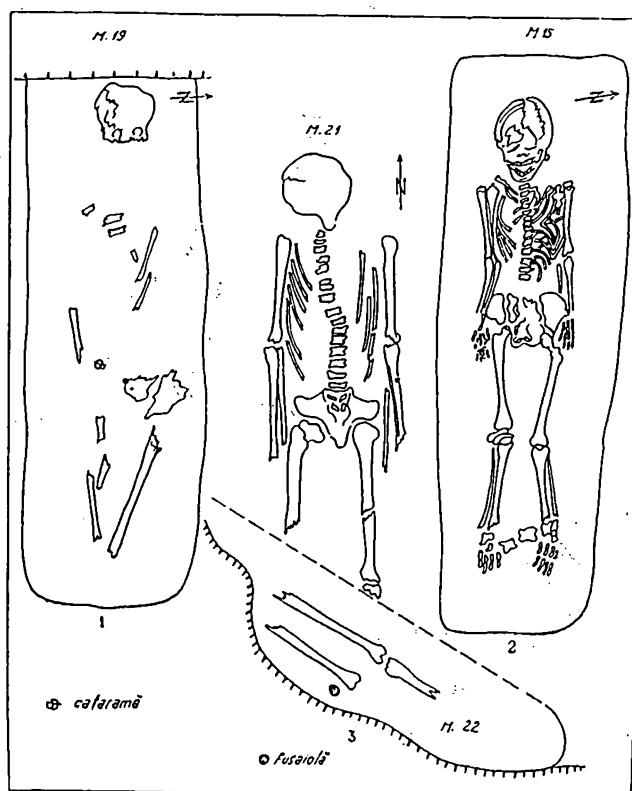

Fig. 2. — Morminte din necropola 1 (2) și 2 (1,3) de la Botoșani-Dealul Căramidăriei: 1, mormint deranjat ritual, 2, mormint nederanjat 3, morminte întretăiate.

roșcat, caracteristic depunerilor de terasă loessoidă, pătura superioară reducându-se aici la o slabă depunere de solificare recentă.

Din felul cum sînt înșirate mormintele, se observă o oarecare regularitate în ceea ce privește dispunerea lor în rînduri orizontale, care însă lipsește într-o oarecare măsură atunci cînd e vorba de dispunerea lor pe coloane în adîncime. Distanțele dintre mormintele situate în același rînd sînt mai mari spre marginile necropolei, reducîndu-se din ce în ce spre partea centrală a ei; aceasta se observă mai bine în dispunerea mormintelor din grupa I.

În necropola nr. 2, în care s-au descoperit 5 morminte, s-a constatat că distanțele dintre ele erau relativ mai mici decît în necropola nr. 1.

Una dintre particularitățile pe care le prezintă mormintele din cele două necropole este în primul rînd adîncimea mare a gropilor, care se menține între

1,25 și 2,15 m; această uniformizare este un indiciu că ele ar putea aparține uneia și aceleiași faze, cu excepția mormintului nr. 21 intersectat de mormintul nr. 22, care poate fi considerat ca aparținând unei faze anterioare (fig. 2/3).

În ceea ce privește orientarea scheletelor din aceste morminte s-a observat că majoritatea sînt așezate pe direcția V—E, sau pe o direcție apropiată de aceasta, cuprinsă între limitele VNV—ESE cum sînt mormintele nr. 8, 15 și 18 (fig. 2/1). Aceeași orientare o întîlnim mai tîrziu și în mormintele gepide din Transilvania¹³ și din Ungaria¹⁴. Subliniem însă că mormintele de acolo conțin aproape întotdeauna și un inventar ceramic¹⁵. În mod excepțional trei schelete (M : 5, 7, 21) suferă o abatere, avînd o orientare nordică sau apropiată de aceasta.

Printre particularitățile care justifică un interes deosebit pentru aceste necropole este și frecvența destul de mare a scheletelor cu craniul deformat (M : 2, 4, 6, 13—16), față de craniile nedeformate (M : 1, 5, 7, 8 a, 9, 10 a, 17, 18, 21). De asemenea, semnalăm și o altă particularitate a acestor necropole, și anume deranjarea unora dintre schelete. Astfel în mormintele 3, 11, 19, 20, 22, 23 s-au găsit numai fragmente de craniii sau de alte oase, scheletul fiind deranjat din vechime, fie prin jaf, fie probabil ritual (fig. 2/1). Se observă foarte clar că nu există o grupare între mormintele care conțin craniii deformate, nedeformate sau deranjate din vechime, toate găsindu-se în amestec, fără nici o ordine.

Tipurile de deformare sînt cel *anular varietatea erectă* (M : 2, 4, 13, 15, 16) și *anular varietatea oblică-Aymarás* (M : 6, 14)¹⁶.

Existența unor morminte deranjate din vechime, în care nu s-au găsit decît resturi de schelete, a fost deja semnalată și în alte necropole din perioada unică din afara teritoriului țării noastre¹⁷.

În toate mormintele nederanjate din vechime de la Botoșani, scheletele zăceau pe fundul gropilor în poziție alungită, cu fața în sus și cu brațele aduse în lungul corpului (fig. 2/2).

În fine, o altă particularitate a mormintelor din aceste necropole constă în componența inventarului care însoțește scheletul. În primul rînd trebuie să remarcăm lipsa totală a vaselor de ofrandă din aceste morminte; nici unul din mormintele cercetate nu conținea nici cel puțin fragmente de vase (fig. 2/1—3).

În contrast cu mormintele din necropolele secolului al IV-lea e.n., după cum s-a mai amintit, este și reducerea numerică a obiectelor de podoabă și de uz casnic depuse în mormînt. Dintre obiectele de podoabă descoperite, se remarcă în primul rînd cele două fibule de bronz cu placă triunghiulară, cerceii de bronz cu mărgică cuboedrică, ca și cei de formă anulară, acele de podoabă, un fragment de oglindă metalică, catarame, precum și mărgele de forme variate. Unele dintre aceste obiecte merită o atenție deosebită, constituind caracteristica complexului cultural pe care-l reprezintă, fiind totodată și criterii sigure de datare a necropolelor respective. În rîndurile ce urmează vom prezenta aceste obiecte. În primul rînd se remarcă cele două fibule de bronz cu capul triunghiular și piciorul rombic (fig. 3/1—2), descoperite în mormîntul nr. 1. Acestea sînt prelucrate prin turnarea bronzului în tipare și au plăcile prevăzute cu un ornament încrustat (*Keilschnitt*).

¹³ I. Kovács, *A mezőbándi ásatások*, în *Dolgozatok*, IV, 1913, p. 263—429.

¹⁴ D. Csallány, *op. cit.*

¹⁵ Vezi I. Kovács, *op. cit.*, unde se menționează și mormintele de la Bandul de Cîmpic.

¹⁶ Determinarea tipurilor de deformări întîlnite în aceste necropole s-a făcut în Laboratorul de morfologie și antropologie al Universității din Iași.

¹⁷ M. Párducz, *Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*, Budapest, 1963, p. 19 și fig. 3.

Din punct de vedere morfologic, precum și prin decor, acest tip de fibulă face parte din grupa a II-a, varianta 1, din clasificarea lui M. Párducz. Cele mai apropiate analogii le prezintă exemplarele descoperite în necropola de la Csongrád (Ungaria)¹⁸, de la Levice-Léva (Cehoslovacia)¹⁹ și din Crimeea²⁰. Prezența a 3 butoni rotunzi în cele 3 colțuri ale plăcii superioare, lipsa decorului pe barele care fac legătura între cele două plăci, precum și execuția mai îngrijită a decorului plăcilor, observate la fibulele descoperite la Botoșani, reprezintă deosebirile față de varianta fibulelor de același tip de la Csongrád.

Până în prezent, fibulele de la Botoșani își găsesc cea mai apropiată analogie pe teritoriul țării noastre în fibula descoperită în mormîntul din epoca migrațiilor de la Roman²¹. Atît fibulele de la Botoșani, cît și fibula descoperită la Roman, răspîndite pe o vastă suprafață, cuprinsă între Cîmpia Dunării mijlocii și ținuturile pontice din jurul Kerciului, sînt contemporane, existînd totuși un decalaj în timp față de prototipul stabilit în Crimeea²². Unii cercetători sînt de părere că în Crimeea apariția acestui tip de fibulă a avut loc în a doua jumătate a secolului al IV-lea și că persistența lui este dovedită și în prima jumătate a secolului al V-lea e.n.²³.

Acest tip de fibulă se întîlnește destul de rar, fiind cunoscute, pînă în anul 1959, numai 12 descoperiri în 10 localități din cuprinsul arealului carpatic²⁴. Apariția aceluiași tip în nordul Moldovei scoate în evidență legăturile dintre centrul Europei și regiunile pontice din jurul Kerciului.

O altă grupă de obiecte de podoabă caracteristică necropolei de la Botoșani o formează cerceii de bronz cu mărgică polifațetată cuboedric (fig. 3/3, 10), lucrați prin turnarea în tipare. Acești cercei au o răspîndire mult mai largă, întîlnindu-se în Daghestan, în Caucazul nordic și Gruzia²⁵, și cu o frecvență mai mare în Crimeea²⁶, unde sînt multe exemplare turnate în aur, în Cîmpia Ungară²⁷ și în Cehoslovacia²⁸. În apusul Europei prezența lor este atestată de cîteva descoperiri din epoca merovingiană din Franța²⁹. În țara noastră cercei de acest tip au fost descoperiți în mormîntul de la Roman³⁰, iar mai recent într-un mormînt de la Valea Lupului³¹.

În ceea ce privește datarea cerceilor de acest tip, A. Alföldi, M. Párducz și J. Werner admit utilizarea lor ca podoabă în perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului al IV-lea și mijlocul secolului al V-lea e.n.³², spre deosebire de I. Kovrig care, bazîndu-se pe asocierea lor în unele morminte cu monede de la începutul secolului al V-lea e.n., propune o perioadă ceva mai tîrzie drept termen

¹⁸ Idem, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn*, în *ActaArch*, II, 1959, pl. XI, 5a, 5b.

¹⁹ J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, München, 1956, pl. 49, 5.

²⁰ A. Kalitinsky, *Quelques types de la fibule a deux pelles*, în *Seminarium Kondakovianum*, I, Praga, 1928, pl. XXXVIII, 71.

²¹ Vl. Dumitrescu, *Une tombe de l'époque des migrations des peuples près de Roman (Moldavie)*, în *RIR*, IV, 1943, p. 77 și urm.

²² A. Kalitinsky, *op. cit.*, pl. XXXIX, 81.

²³ M. Párducz, *op. cit.*, p. 375; K. F. Smirnov, *O некоторых итогах исследования могильников меотской и сарматской культуры Прикубанья и Дагестана*, în *KS*, XXXII, 1951, p. 151—160.

²⁴ M. Párducz, *op. cit.*, p. 374 și nota 394.

²⁵ D. M. Ataev, *Височные привески с четырнадцатигранником*, în *SA*, 3, 1963, p. 231—235.

²⁶ I. S. Kamenečki și V. V. Kropotkin, *Погребение гуннского времени близ Танауса*, în *SA*, 3, 1962, fig. 2, 1, p. 247.

²⁷ M. Párducz, *op. cit.*, VIII, 6—7, fig. 5, 59; idem, *Die ethnischen Probleme . . .*, p. 25, 29.

²⁸ B. Svoboda, *Sperky z XXXII hrobu ve Smoline*, în *PA*, XLVIII, 1957, 2, fig. 3; Anton Točík, *Nové nálezy z soby stahovania národov na Juhovýchodnom Slovensku*, în *Studijné zvesti AÚSAV*, 9, 1962, p. 215, fig. 3, 13.

²⁹ D. M. Ataev, *op. cit.*, p. 233.

³⁰ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 76 și urm.

³¹ M. Dinu, *Descoperirile arheologice la Valea Lupului*, în *AȘU-Iași*, III, f. 1—2, 1955, p. 65 și urm.

³² A. Alföldi, *op. cit.*, fig. 16; M. Párducz, *op. cit.*, în *ActaArch*, II, 1959, p. 372; J. Werner, *op. cit.*, p. 25.

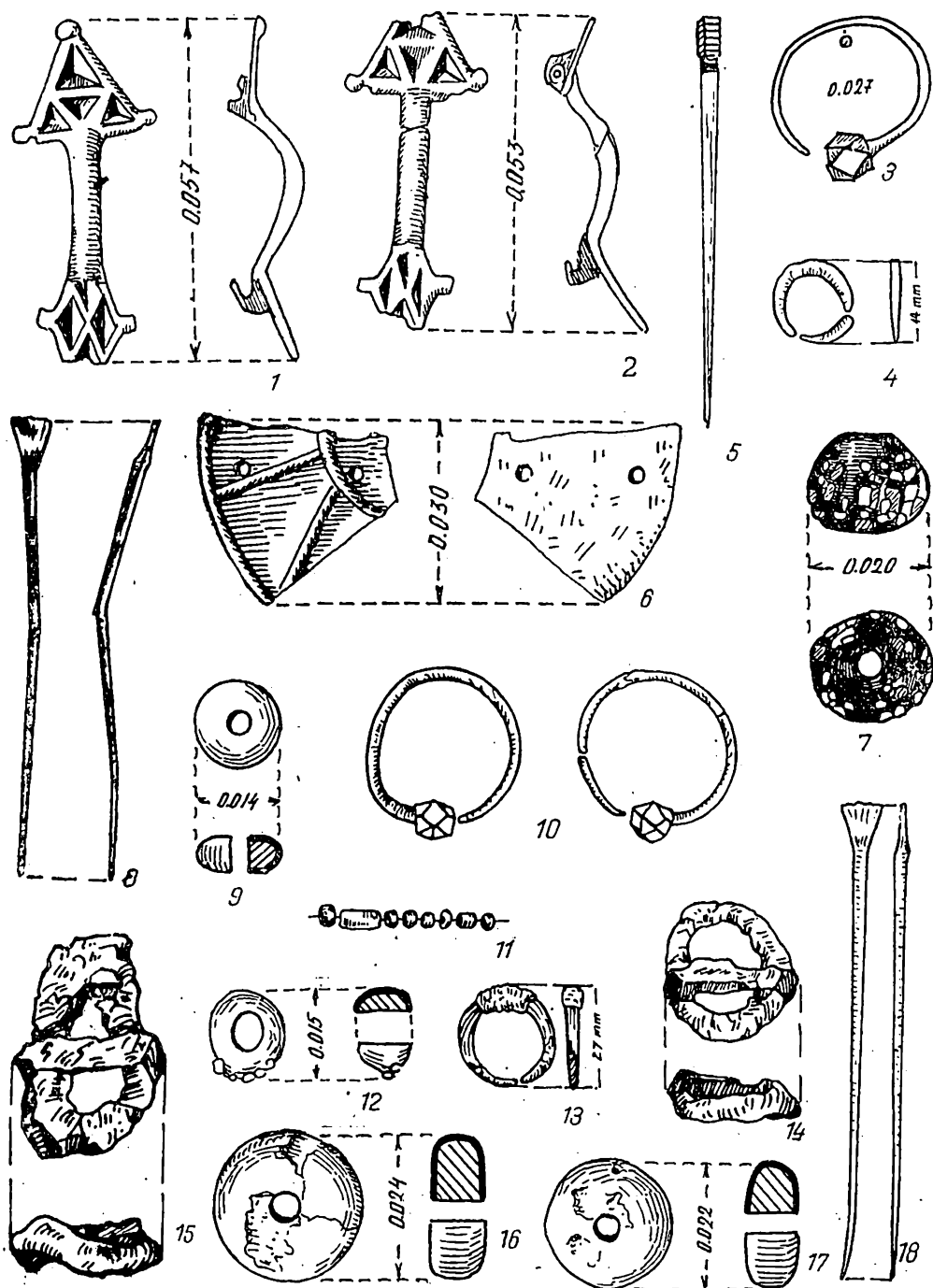

Fig. 3. — Obiecte de podoabă din necropolele de la Botoșani-Dealul Căramidăriei: 1—2, fibule (M. 1); 3, 10 cercei de bronz (M. 7, 11); 4, 13, cercei anulari din bronz (M. 13, 14); 5, 8, 18, ace de podoabă (M. 9, 11); 6, fragmente de oglindă (M. 8); 15, cataramă de fier (M. 14); 14, cataramă de bronz (M. 11); 7, mărgică neagră (M. 6); 11, mărgice mărunte și de tip „boabe de mei” (M. 11); 9, 16—17, perle de chihlimbar (M. 6, 9); 12, mărgică de sticlă neagră albastruie (M. 8).

de apariție a acestor podoabe în centrul Europei, și anume, abia la începutul secolului al V-lea ³³.

Un alt tip de cercel descoperit la Botoșani este acela în formă de verigă circulară cu capetele mai mult sau mai puțin subțiate și ușor desfăcute, turnat din bronz sau metal alb și lipsit de orice decor (fig. 3/4, 13). Într-un singur caz subțierea capetelor nu poate fi apreciată din cauza proastei stări de conservare în sol. Este de remarcat faptul că în mormintele din necropola de la Botoșani acest tip de cercel a fost descoperit numai câte unul în fiecare mormânt, și numai în dreptul osului zigomatic stîng.

J. Werner dovedește largă răspîndire a acestei podoabe, care cuprinde regiunile dintre Ural și Volga, Caucazul vestic, Ucraina și Crimeea, bazinul Dunării mijlocii (Cehoslovacia, Ungaria și Austria) și se extinde mai departe spre apus pînă în Burgundia (Franța), unde apare într-un punct izolat ³⁴. J. Werner a emis părerea că originea acestei podoabe s-ar afla în atelierele romane din orașele bosforane ale Crimeii ³⁵, de unde, prin germanii din Imperiul hunic, după anul 370 au continuat să pătrundă spre nord și spre vest, în timp ce Párducz, îndoindu-se de această origine bosforană, insistă asupra persistenței lor în mormintele gepide de la Bandul de Cîmpie ³⁶.

O altă categorie de obiecte descoperite în mormintele de la Botoșani o formează acele de podoabă, care, lucrate din metal alb, aparțin la două tipuri diferite. Primul tip, cu capul lățit, fără decor (fig. 3/8, 18), cunoscut și în mormintele din Ungaria, a persistat și mai tîrziu, fiind descoperit și la Bandul de Cîmpie ³⁷. Al doilea tip nu diferă de primul decît prin forma prismatică a capului și prin dungile paralele adîncite, alcătuiind ornamentul fațetelor capului prismatic (fig. 3/5). După cît se pare, acest tip de ac nu a fost documentat la noi în țară pînă în prezent.

Deosebit de interesant este și fragmentul de oglindă (fig. 3/6) descoperit în mormîntul nr. 8a de la Botoșani și care provine dintr-o oglindă de tipul celor descrise de Paul Rau ³⁸, denumite de J. Werner de tip Ūmi Brigetio ³⁹, dar considerată de Párducz de tip Csongrád. Cercetătorii menționați admit că acest tip de oglindă apare și în grupul de morminte din bazinul Dunării mijlocii după anul 400, existența lui încetînd după secolul al V-lea, din momentul cînd ostrogoții se stabilesc în Italia ⁴⁰. Fragmentul de oglindă descoperit la Botoșani, fiind prevăzut cu găuri pentru purtarea în salbă, drept talisman, datează dintr-o perioadă ulterioară momentului apariției acestui tip de oglindă pe teritoriul Moldovei.

Cele șase cataramă de bronz, fier, argint și metal alb descoperite la Botoșani aparțin unuia și aceluiași tip, binecunoscut și în mormintele de la Csongrád-Kenderföldek ⁴¹; acestea au bucla rotundă (M.11) sau ovală (M : 9, 14, 19, 21), sînt lipsite de decor și nu au placă metalică pentru fixarea la capătul curelei (fig.

³³ I. Kovrig, *Nouvelles trouvailles du Ve siècle découvertes en Hongrie*, în *ActaArh.*, X, 1959, p. 260, pl. I, 11 și III, 1—2.

³⁴ J. Werner, *op. cit.*, p. 74.

³⁵ *Ibidem*, p. 24—25.

³⁶ M. Párducz, *op. cit.*, p. 372.

³⁷ I. Kovács, *Les fouillages de Mezűbánd*, în *Dolgozatok*, IV, 1913, p. 265—349.

³⁸ P. Rau, *Die Hangelgräber römischer Zeit an der Unteren-Volga*, în *Mitteilung des Zentralmuseums der Aut. Soz. Räterepublik der Wolgadeutschen (Pokrowsk)*, 1926, p. 90—96 (citată după M. Párducz).

³⁹ J. Werner, *op. cit.*, 1956, p. 19—24 și harta răspîndirii acestor oglinzi la pl. 74.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 21.

⁴¹ M. Párducz, *op. cit.*, pl. XV, 3—4.

3/14—15). Exemplare de același tip au fost descoperite în Cuban la Ghiliaci, fiind datate la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea e.n.⁴²

În fine, o altă categorie de obiecte o alcătuiesc mărgelile, despre care s-a făcut remarcă extrem de importantă că ele abundă ca număr și ca varietate de

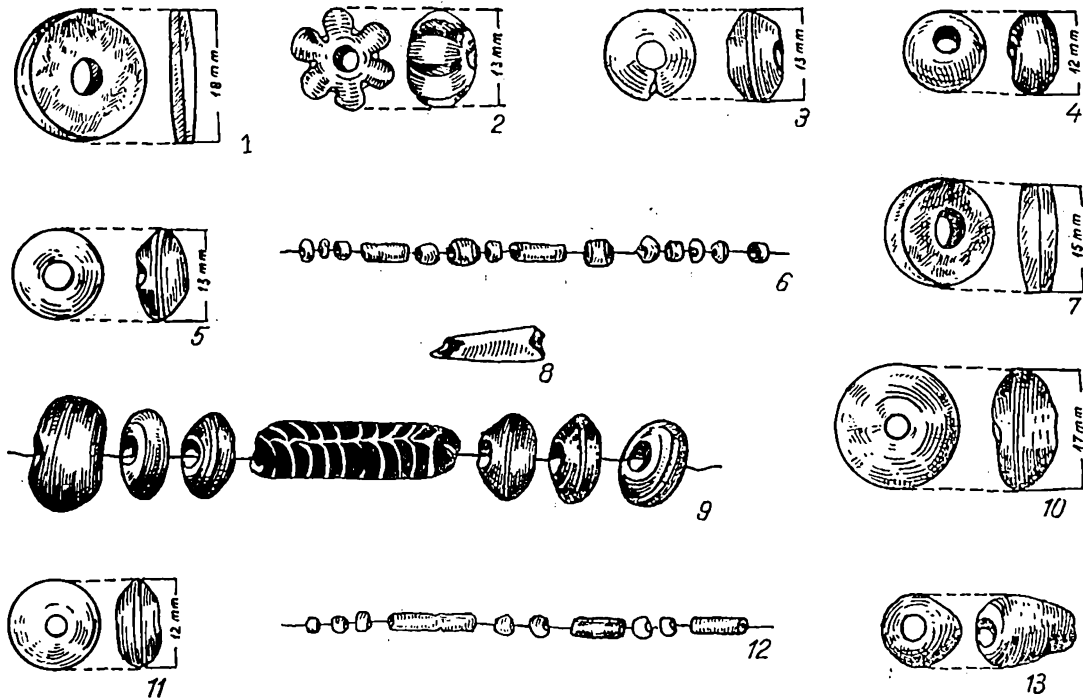

Fig. 4.— Mărgelile (1—7, 9—13) și con metalic (8) din necropolele de la Botșani-Déalul Căramițăuții.

forme în necropolele din secolele III—IV e.n. mai cu seamă în mormintele sarmate⁴³, utilizându-se mult mai puțin după sfârșitul secolului al IV-lea e.n.

Mărgelile descoperite la Botoșani sînt lucrate din pastă sau sticlă de culoare mai închisă, manifestîndu-se o deosebită preferință pentru albastrul-negricios, și care, în cazul exemplarelor mari, sînt împeștrite cu buline neregulate multicolore (fig. 3/7). Se remarcă de asemenea mărgelile mici de tipul „boabe de mei”⁴⁴, ca și cele tubulare (fig. 3/11 ; 4/6, 12), la care se adaugă perlele mai mici sau mai mari, nedepășind diametrul de 14—15 mm (fig. 3/9, 12 ; 4/3—5, 9, 11, 13); unele exemplare sînt în formă de rozetă (fig. 4/2). Obișnuit, colierele conțin un număr mic de mărgelile care au forme și mărimi ce contrastează.

În unele morminte, mărgelile mari de formă discoidă, din chihlimbar sau din sticlă neagră-albăstruie (fig. 3/16—17 ; 4/1, 7) au fost descoperite în regiunea

⁴² T. M. Минаева, *Археологические памятники на р. Гилян в верховьях Кубани*, în *МИА*, 23, p. 285, fig. 12, 3, p. 286, fig. 13, 3—4 și p. 296.

⁴³ Această abundență se găsește numai în mormintele sarmatice din Ungaria și în unele necropole din țara

noastră. Vezi Gh. Diaconu, *Tirgșor*, pl. CXXXVIII, și N. Zaharia și Em. Zaharia, *Probolu-Iași necropolă sarmatică* (în manuscris).

⁴⁴ M. Părducz, *op. cit.*, *ActaArch*, II, 1959, p. 366.

lombară a scheletului, învederînd probabil o legătură de cingătoare. Într-un singur caz, în compunerea colierului au intrat și patru mici cornete de bronz (fig. 4/8).

Din cele expuse rezultă că obiectele din inventarul mormintelor din necropolele de la Botoșani prezintă un deosebit interes prin analogiile stabilite atît în țara noastră, cît și dincolo de hotare, unde obiecte similare au fost descoperite în asociere cu monede de la Teodosius al II-lea (408—450)⁴⁵, permițînd o datare neîndoielnică. Cele mai multe obiecte dintre cele descrise mai sus, avîndu-și originea pe țărmurile estice și nord-estice ale Mării Negre și în special în Crimeea, cu dispersiune însă și în Europa Centrală (Austria, Cehoslovacia și Ungaria), scot în evidență că grupul cultural din necropolele de la Botoșani aparține unor elemente alogene. Acestea, în scurtul popas pe aceste locuri, și-au marcat drumul cu resturi de cultură materială la contactul dintre cîmpia stepică a Jijiei și podișul împădurit al Sucevei, felul lor de viață fiind legat de regiuni silvostepice. Prin cercetările din ultima vreme s-a precizat însă că în aceleași regiuni silvostepice se aflau și elemente băștinașe, fie în așezări permanente⁴⁶, fie repliate în fața invadatorilor⁴⁷ cu care probabil, pentru un scurt timp, au trebuit să intre într-o perioadă de relații pașnice. Se poate afirma că documentele arheologice din necropolele de la Botoșani sînt caracteristice ostrogoților⁴⁸, însă nu putem să nu ținem seamă și de posibilitatea ca ele să fi intrat și în obișnuința autohtonilor influențați de moda vremii, căci, după trecerea hunilor peste Nistru în anul 376⁴⁹, ostrogoții, asociați cu ei, au influențat în oarecare măsură viața social-economică a localnicilor.

Documentele arheologice de la Botoșani atestă aici prezența ostrogoților, nu însă și pe aceea a sarmaților tîrzii, al căror gen de viață este legat de un regim stepic. Totuși, ținînd seama de obiectele de inventar și de deformările craniene descoperite în unele dintre mormintele sarmatice tîrzii de la Trușești⁵⁰, care datează din secolele IV—V e.n.⁵¹, se poate întrevădea o oarecare apropiere între elementele sarmate și cele ostrogote descoperite la Botoșani.

Legătura dintre aceste două grupe se evidențiază și mai mult prin situația unora și altora de supuși ai hunilor. Aceleași documente nu admit însă prezența hunilor în necropolele de la Botoșani, afară de cazul în care deformările craniene de tip *Aymarás* descoperite în mormintele nr. 6 și 14 ar putea fi socotite ca o caracteristică hunică⁵². De altfel, resturi de cultură materială din perioada și de factură hunică sînt cunoscute în apropiere de Botoșani, la Concești⁵³ și

⁴⁵ D. Protase, *Un mormînt din sec. V la Cepari (Transilvania)*, în *SCIV*, 2, 1959, p. 480; A. Točík, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁶ Această constatare reiese din numeroasele așezări descoperite la limita vestică a stepei Jijiei superioare, vezi: N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în sec. al XVIII-lea* (sub tipar).

⁴⁷ C. Daicoviciu și I. Nestor, *Die menschliche gesellschaft an der Unteren Donau, in Vor- und nach römischer Zeit*, în *Rapports*, II, Antiquités, XIe Congrès International des Sciences Historiques, Stockholm, 1960, p. 134.

⁴⁸ I. Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 6, 1962, p. 1431.

⁴⁹ C. Daicoviciu și I. Nestor, *op. cit.*, p. 133; I. Nestor, în *SCIV*, V, 1—2, 1954, p. 18—19.

⁵⁰ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șantierul Trușești*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 27—28.

⁵¹ I. Ioniță, *Noi descoperiri sarmatice pe teritoriul Moldovei*, în *AM*, II—III, p. 325, nota 74.

⁵² Rezultatele studiului antropologic al scheletelor din această necropolă, obținute de Olga Necrasov, alcătuiesc o lucrare aparte, în curs de publicare.

⁵³ Al. Odobescu, *Monit. Ofic.*, 152, 13/25 iulie 1871; G. Seulescu, *Buciumul din București*, nr. 54, 1862, p. 211; V. A. Urechia, *Buletinul Instrucției Publice*, 1865—1866, p. 284 și 285; Const. Moisil, *Mormîntul Crătesei de la Concești (Jud. Dorohoi)*, în *CNA*, 1924, nr. 49—50.

Buhăeni⁵⁴, localități situate pe axul longitudinal al cîmpiei stepice desfășurate între Jijia și Prut.

Din felul cum sînt dispuse pe hartă descoperirile hunice, cunoscute pînă în prezent în țara noastră, reiese că acestea se plasează în număr mai mare în Cîmpia Dunării⁵⁵, și numai în puține cazuri și în Cîmpia moldavă. Această constatare pare să indice despărțirea valului hunic în două ramuri, unul în lungul Cîmpiei dunărene și altul spre nord, paralel cu Carpații răsăriteni, prin a căror pasuri nordice probabil au trecut spre apus.

O oarecare legătură s-ar putea întrezări și cu „troienele” din nordul Moldovei, și în special cu cel de la Hănești, care se pare că ar putea fi puse în legătură cu acest eveniment, ca și valul din sudul Moldovei⁵⁶, dat fiind că unii cercetători au ajuns la concluzia că acestea sînt post romane⁵⁷.

Prin încadrarea descoperirilor de la Concești și Buhăeni în prima jumătate a secolului al V-lea e.n. se poate pune problema unor eventuale legături între hunii al căror conducător și-a găsit sfîrșitul la Concești și ostrogoții din necropolele de la Botoșani, ca elemente legate de mediul social hunic. Dependența ostrogoților față de huni este întemeiată pe date istorice⁵⁸, dar se întrezărește și din felul lor de viață, care geograficește nu este legată de stepele deschise, domeniu de mișcare al hunilor, ci de periferia acestor stepe, la contactul cu podișurile împădurite, deci într-o situație, oarecum, de izolare față de elementul conducător hunic, pe care-l însoțeau în unele cazuri în expedițiile războinice.

În privința supraviețuirii și a continuității unei populații autohtone în această vreme, I. Nestor a precizat aspectele de cultură materială și spirituală a complexelor de tip Bratei-Morești și Ipoțești—Cîndești⁵⁹. Această problemă a constituit una din preocupările săpăturilor efectuate în ultima vreme în Moldova⁶⁰, ca și a cercetărilor de suprafață executate tematic în diferitele regiuni naturale ale Moldovei. Prin rezultatele acestor cercetări, care fac obiectul unei monografii aparte⁶¹, s-au precizat unele așezări datînd din aceeași vreme. Prin aceste descoperiri fenomenul continuității unei populații băstinașe pe teritoriul Moldovei după dispariția dominației hunice din Europa ne apare ca un fenomen normal. În perioadele de mari tulburări, populația băstinașă va fi suferit unele distrugeri și replieri în zone mai diferite⁶², dar nu se poate vorbi de o distrugere în masă a acestei populații care oricînd a găsit posibilități de acomodare la noile condiții de viață, impuse de împrejurări.

⁵⁴ Adrian C. Florescu, *Диадема из золотой пластики эпохи переселения народов, найденная в Бухаень*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 561 și urm.

⁵⁵ C. Daicoviciu și I. Nestor, *op. cit.*, p. 134; Bucur Mitrea și N. Angheliescu, *Fragmente de cazan hunic descoperite în sud-estul Munteniei*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 155—158; I. Nestor și C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Hunische Kessel in der Kleinen Walachei*, în *Germania*, XXI, 1937, p. 178; C. S. Nicolaescu-Plopșor și Zeiss, *Ein Schatzfund der Gruppe Untersiebenbrunn von Coșoveni (Kleine Walachei)*, în *Germania*, 17, 1933, p. 272—277; I. T. Dragomir, *Descoperiri hunice la Băleni, în nord-estul Cîmpiei Române*, în *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 181 și urm.; C. C. Giurescu, *Mormintul germanic de la Chiojdu*, în *RIE*, V—VI, 1935—1936, p. 333 și urm.

⁵⁶ R. Vulpe, *Le „vallum” de la Moldavie inférieure et le „mur” d’Athanasarich*, Gravenhagen, 1947.

⁵⁷ I. Andrișescu, *Cercelări și descoperiri arheologice*

în Bucovina, în *CNA*, XII, 105, ianuarie-martie, 1936, p. 168.

⁵⁸ L. Birzu, *Contribuția arheologiei la cunoașterea perioadei hunice la Dunărea de Jos*, în *Analele Universității București*, seria șt. sociale, X, 2, 1961, p. 17.

⁵⁹ I. Nestor, *Istoria României*, I, 1960, p. 704; Eugenia Zaharia, *Sondajele de la Bratei 1959*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 623 și urm.

⁶⁰ D. Teodor și Gr. Foiț, *Importanța descoperirilor arheologice de la Botoșana (r. Gura Humorului) pentru cunoașterea sec. V—VI e.n. în Moldova* (în manuscris); D. Teodor, V. Căpitanu și Ion Mitrea, *Cercelările arheologice de la Măntoiaia-Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din sec. V—VI din Moldova* (în manuscris).

⁶¹ Vezi nota 46.

⁶² I. Nestor, *Istoria României*, I, 1960, p. 700.

Persistența elementului băștinaș este confirmată și de informațiile literare ale epocii, care lasă să se întrevadă că în epoca stăpînirii hunice nu au avut loc distrugerii totale. Așa-numitele „lovituri” ale invadatorilor n-au fost chiar atît de brutale încît să producă un *vacuum* în populația locală și în cultura materială și spirituală a acesteia. În general, începînd cu această perioadă, cultura materială și spirituală a băștinașilor rămași legați de pămîntul Moldovei prezintă forme mai barbarizate, care se reflectă în produsele materiale executate cu mijloace mai reduse și după dispariția acestor prime valuri ale migrațiilor.

EMILIA ZAHARIA și NECULAI ZAHARIA

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA CULTURE MATÉRIELLE DU Ve SIÈCLE N. È.
EN MOLDAVIE À LA LUMIÈRE DES FOUILLES DE BOTOȘANI

R É S U M É

Lors des recherches de surface effectuées aux environs de la ville de Botoșani, à Dealul Căramidăriei, on a découvert un établissement (dont l'existence est attestée, depuis la période La Tène III jusqu'au commencement du Ve siècle de n.è.) et deux nécropoles, détruites en grande partie, qui peuvent être datées d'après leur mobilier, de la fin du IVe siècle n.è. et du début du Ve siècle de n.è.

Les vingt-trois tombes fouillées présentent des caractéristiques, qui les distinguent de celles des nécropoles du IVe siècle de n.è. Mentionnons notamment la grande profondeur des fosses (entre 1,25 et 2,15 m), l'orientation générale des squelettes ouest-est, la présence d'un grand nombre de crânes déformés; l'absence des vases de culte et enfin le petit nombre d'objets du mobilier funéraire.

Parmi les objets funéraires, les plus caractéristiques sont des fibules en bronze avec une plaque triangulaire, des boucles d'oreilles avec une perle cubique, des aiguilles de parure et un fragment de miroir, ces objets nous permettant d'affirmer que ces tombes datent de la période hunnique.

De l'étude du matériel archéologique découvert et du rituel de l'inhumation dans ces nécropoles il résulte que dans ces tombes ont été inhumés des Ostrogoths ainsi que d'autres habitants parmi lesquels très probablement des autochtones.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Le plan des fouilles de l'établissement et de la nécropole n° 1 de Botoșani-Dealul Căramidăriei.

Fig. 2. — Tombes de la nécropole N° 1 (2) et N° 2 (1,3) de Botoșani-Dealul Căramidăriei: 1 tombe rituelle bouleversée; 2 tombe normale, non bouleversée; 3 tombes s'entrecoupant.

Fig. 3. — Objets d'ornements des tombes des nécropoles: 1—2, fibules (M. 1); 3, 9, boucles d'oreilles en bronze (M. 7, 11); 7, 13, boucles d'oreilles annulaires en bronze (M. 13, 14); 5, 18—19, aiguilles de parure (M. 9, 11); 6, fragment de miroir (M. 8); 15, boucle en fer (M. 14); 14, boucle en bronze (M. 11); 10, perle noire (M. 6); 11, petites perles du type « grain de millet » (M. 11); 8, 16—17, perles d'ambre (M. 6,9); 12, perle en verre noir bleuâtre (M. 8).

Fig. 4. — Perles (1 — 7,9—13) et cône métallique (8) des nécropoles de Botoșani-Dealul Căramidăriei.